

A tényeket és a tudást leggyakrabban szemantikai hálók segítségével szokták megjeleníteni. Ha a szemantikai háló csomópontjai a deskriptorok számára vannak fenntartva, e tekintetben a deskriptornyelvet is fel lehet használni, ám ebből az információkereső nyelvből adódó grammatika (relációs halmaz) nem elégíti ki a szükségleteket. Erre az esetre a szerző relációgrammatikát fejlesztett ki, amely a REVIS rendszer metainformációs relátorain és asszociátorain alapszik. A tények és a tudás megjelenítésére szolgáló nyelv funkcióját — a szerző elgondolása szerint — egyelőre egy érzékeny és metainformációs funkciókkal ellátott fazettás tezaurusz is átvehetné. E metainformációs eszköztár a REVIS rendszerben a cseh, szlovák, orosz, angol, német és francia nyelvre rendelkezésre áll.

A keresőképzésnek ezek az új típusai felveszik a kérdést: miként lehetne megjeleníteni őket. Az elméleti kutatásnak főként a mesterséges intelligencia terén, a szemantikai hálók apparátusának fejlesztésében és — az ismeretelméletet is számításba véve — a konceptuális modellezésben kell folytatódnia. A gyakorlati megoldások a szerző véleménye szerint ennek ellenére az adatbank általa kidolgozott redukált rendszerétől vagy az interaktív rendszerektől várhatók. E két gyakorlati eljáráshoz csatlakoznak a REVIS rendszer eszközei és a lineáris progra-

mozású hálózattípus által létrehozott hálóban való keresések. Az ilyen hálózathoz szükséges funkciókat a REVIS rendszer interfészekként generálja a maga számára.

A jelzett eljárásnak az a további fejlődési kilátása, hogy lehetővé teszi a teljes szövegek bármiféle típusának a feldolgozását, valamint annak a szemantikai szűrésnek az elvégzését, amelynek eredményeként a tudás elválik a szükségleteket meghaladó (redundáns) adatoktól.

Elméletileg és gyakorlatilag egyaránt bizonyítható, hogy természetes nyelveken a reláció — deskriptor révén ki lehet alakítani a háló típusú adatbázisokat.

Eddig tart a monográfia íve. Miközben sajnálni kell, hogy Cigánik munkáját nem a "lingua franca" funkciójának betöltésére aspiráló nyelvek valamelyikén jelentette meg (ami még — reméljük — megtörténik), fel kell hívni a figyelmet a mintegy 250 tételből álló bibliográfiájára, amely a tárgyalt kérdéskört illetően reprezentatív. A bibliográfiai tételekben viszont túlnyomórészt angol és orosz nyelvű szakirodalom szerepel.

Futala Tibor
(OMIKK)

Többfiókos könyvtár költségei: a Brighton-i Műszaki Egyetem könyvtárának vizsgálata

A hetvenes években a több telephelyes műszaki egyetemi és főiskolai könyvtárakat átmeneti jelenségnek tekintették Nagy-Britanniában. Az akkor általánosan elterjedt nézetek szerint az ambiciózus építési programok és jelentős költségvetési támogatások segítségével a fiókkönyvtárak okozta problémákat koncentrációval lehetett volna megoldani, sőt még a kedvezőtlenebb gazdasági körülmények is részben arra ösztönözték a központi könyvtárakat, hogy kisebb és gazdaságosabb fiókjaikat bezárják. Ennek ellenére csak kevés könyvtár érte el, hogy csupán egy vagy két telephellyel működjék (a különböző telephelyek továbbra is az általuk kiszolgált intézmények földrajzi elhelyezését tükrözik).

Költségek és hasznok

A szóban forgó könyvtártípusok költségeinek tudományosabb igényű vizsgálatához mindenekelőtt

e típusok ráfordításainak és előnyeinek viszonyát kell mérlegelni. A nagyobb, központi könyvtár komplex állományt és sokféle szolgáltatást bocsát a felhasználók rendelkezésére, de az oktatás helyétől távolabb helyezkedik el, s méretei miatt is személytelenebb. A kisebb könyvtárfiók az oktatás specifikusabb igényeihez igazodik, személyesebb szolgáltatásokat tud nyújtani, s közelebb van a tanszékekhez fizikai értelemben is, ugyanakkor állománya és szolgáltatási skálája korlátozottabb. A több telephelyes könyvtár egyik fő előnye a könnyű hozzáférhetőség. Ezt azonban a kisebb fiókok esetében a gazdasági megfontolásokkal összefüggésben is vizsgálni kell. A könyvtárosok és a felhasználók szempontjából egyaránt a közepes nagyságú fiók mutatja leginkább a több telephelyes könyvtárak előnyeit: a bürokratikusabb és személytelenebb szervezési forma elkerülését és ezzel párhuzamosan a szolgáltatások megfelelően széles skálájának biztosítását. Persze a többletköltségek éppen az ilyen szervezési formánál a legmagasabbak.

A Brightoni Műszaki Egyetem könyvtári szolgáltatásai

A könyvtári, médiatári, reprográfiai és oktatási szolgáltatások integrált kezelését szemlélteti a könyvtár felépítése: a két központi egység — könyvtári feldolgozás és a médiatári szolgáltatások — mellett négy telephely működik, mely utóbbiak mindegyikéhez egy-egy kisebb, egy vagy két tanszékhez kiszolgáló fiók kapcsolódik. A négy nagyobb könyvtár a szolgáltatásoknak szinte a teljes skáláját adja. A kisebb fiókkönyvtárak korlátozott nyitvatartási időben és egyszerűbb szolgáltatásokkal működnek. A könyvtár egy kilencedik telephelyet is működtet a helyi egészségügyi szolgálattal közösen. A nagyobb egységek 600–2500 hallgatót szolgálnak ki.

Bár a 114 fővel működő intézmény (ebből a könyvtári dolgozók száma 80) személyi és anyagi ellátottsága más hasonló könyvtárakhoz viszonyítva jónak tűnik, mégis szükségessé vált a munkaerő, az állomány és a technikai berendezések költségeinek alaposabb vizsgálata. Ezen belül a cikk alapjául szolgáló kutatás a több telephely fenntartásával kapcsolatos többletköltségek alakulását elemezte.

Az alkalmazottak létszáma

A Brightoni Műszaki Egyetem könyvtárának összes fenntartási költségén belül több mint 50%-os a bérköltségek aránya.

A vizsgálat során kiderült, hogy a brightoni hálózat legnagyobb telephelyén a könyvtárosok — hallgatók aránya 1:128, a legkisebbnél pedig 1:60 volt. Egyetlen központ esetén nyilván még kedvezőbb arány érvényesülne, s így az 5400 fős teljes hallgatói létszám 42 fő alkalmazását követelné meg. Valamelyest csökkenne a központi szolgáltatásokat intézők száma is (a becslések szerint 17-ről 13-ra). Így a számítások azt mutatják, hogy a jelenlegi 80 fős könyvtárosi létszámból 25 fő alkalmazása azért vált szükségessé, mert a könyvtár több telephellyel működik. Ez az átlagberek alapján a hálózat összbérköltségének 32%-át tette ki.

A munkaerő összetétele

A nagyobb össznnyilvántartási idő miatt a több telephellyel működő könyvtárakban a szakképzettséget nem igénylő munka iránti igény jelentősen megnövekszik. Növekszik a szakreferensek iránti igény is, bár a kisebb fiókokban munkaidejük egyre nagyobb részét kell szakképzettséget nem igénylő fel-

adatok ellátására fordítaniuk. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a több telephely együttes fenntartása mégsem vezet a szakképzett és a szakképzetlen munkaerő arányának jelentős módosításához, így arányuk Brightonban is megfelel az átlagosnak (1:1,3). Ez egybevág azzal az irányzattal, miszerint ma a szakreferensek egyre szélesebb hatáskört kapnak, és a kisebb fiókok inkább csak rész munkaidőben foglalkoztatnak szakreferenseket. Ha Brightonban is az egy telephelyes könyvtárakra jellemző hierarchikusabb munkaerő-struktúrát alkalmaznák, ez a bérköltségek további 4%-os megtakarítását tenné lehetővé, vagyis a becslések szerint a több telephely fenntartása az éves bérköltségeknek összesen legalább 36%-át teszi ki.

Az állomány duplikációja

A növekvő árak és a csökkenő állománygyarapítási keretek miatt ma már nem hanyagolható el a több telephely igényei alapján beszerzett többes példányok számának alakulása sem. A mintavételes vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a könyv jellegű dokumentumok tekintetében a párhuzamosan beszerzett példányok aránya bármely két telephely között elérte a 10%-ot, s a művek további 3%-át legalább három helyen lehetett megtalálni. A folyóiratok és a napilapok tekintetében az átfedések mértéke 15%-os volt. A számítások szerint az állománygyarapításra fordított költségek 14%-át tették ki a több telephely miatti vásárlások. Az összeg nagysága egyenként a két kisebb telephely éves beszerzési keretével egyenlő, s a párhuzamosan beszerzett művek egy közepes méretű fiókkönyvtárat töltenének meg. Tekintettel arra, hogy a több telephelyes könyvtáraknak nincs pótkeretük a párhuzamos beszerzések céljaira, ezt az összeget a költségvetésből kell fedezni. Az állományban tapasztalható átfedések azt mutatják, hogy az egyes fiókok magas szintű önállósággal rendelkeznek. Nincs arra bizonyíték, hogy a hallgatók körében elterjedt volna az egynél több könyvtárfiók látogatásának gyakorlata. A gyarapítási keretek csökkenése és a multidiszciplináris kurzusok terjedése azonban a jövőben ebben az irányban hathat. Az önállóság csökkenése a több telephelyes könyvtárakat hátrányosan érintené.

Technikai berendezések

Bizonyos technikai berendezések — pl. könyvtár-biztonsági rendszerek — párhuzamos felállításának kényszere jelentős tényezővé vált a könyvtár költségvetésében. Ezek a költségek összességükben

mégis elhanyagolhatók, mivel az elektronikai berendezések árai az utóbbi időben csökkentek, miközben a technikai fejlődés jelenlegi iránya éppen a több telephelyes könyvtáraknak kedvez. A gépi kölcsönzési rendszerek hálózatának bővítése ma viszonylag olcsó, és a mikroszámítógépek terjedése a központi kapacitásoktól való függés csökkenését hozza magával. A jövőben még a hagyományosan központilag végzett feldolgozási tevékenységek is visszakerülhetnek a könyvtárfiókokhoz, amelyeket az oktatáshoz való közelség és a könnyű hozzáférhetőség a mikroszámítógépek korában "információs állomások" rangjára emelhet.

Alapterületi igények

Az állományok és a szolgáltatások iránti igények megnövekedését követően a műszaki egyetemi könyvtárak számára egyre nagyobb gondot jelent, hogy nincsenek alapterületi szabványok a több telephelyes könyvtárakra vonatkozóan. Még ha a rendelkezésre álló összterület elegendő is az összhallgatói létszámhoz viszonyítva, a terület gyakran egyenlőtlen megoszlású, és az oktatási programok változása a kihasználtság egyenlőtlenségeit is fokozhatja. Így pl. Brightonban a könyvtári összterület hallgatónként átlagban 0,9 m², a tényleges megoszlás alsó és felső határa pedig 0,7 m² és 1,7 m². Az egyenlőt-

len alapterületi megoszlás problémáját a könyvtár-épületek alkalmatlansága is súlyosbítja.

Költséghatékonyság

A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a — technikai berendezések és a területi igények nem számszerűsített költségnövelő hatásaitól eltekintve — az összköltségvetés 28%-át tették ki azok a költségek, amelyek a több telephelyes szerkezetből fakadnak. A költségek problémája természetesen nem választható el a szolgáltatások minőségének problémájától sem, még ha viszonylag kevés objektív mérce áll is rendelkezésre a könyvtárak teljesítményének értékelésére, illetve költséghatékonyságuk becslésére. A tényleges költségvetések nagysága számos más tényezőtől is függ. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint a műszaki egyetemi könyvtárak költségvetései Nagy-Britanniában igen eltérő nagyságúak.

/CONYERS, A.: The costs of a multi-site library service: a study of Brighton Polytechnic. = Aslib Proceedings, 37. köt. 10. sz. 1985. p. 395—403./

(Hegedűs Péter)

A könyvtárban tanítják a mikroszámítógépek használatát

Az Egyesült Államok Wisconsin-Parkside egyetemének könyvtára és tanulási-felkészülési központja (University of Wisconsin-Parkside Library/Learning Center) vezető szerepet vállalt a mikroszámítógépek alkalmazásainak oktatásában. 15 Apple, 1 Macintosh, 20 IBM PC és 4 Compaq gépük van. Az ún. mikrogepes területen oktatók, hallgatók, könyvtárosok és külső olvasók egyaránt szabadon ismerkedhetnek a gépekkel, és itt tartják a mikrogepes tanfolyamokat is. Az egyetem oktatóinak és a könyvtár dolgozóinak külön mikrogepes munkaszobát is kialakítottak, ezt a hallgatók nem használják. (További egy-egy Apple gép a tájékoztatószolgálat pultján keresésre, valamint könyvtárközi kölcsönzésre szolgál.)

A könyvtár 1982-ben az egyetem vezetésének döntése nyomán 10 mikrogepet kapott, ekkor

kezdte kialakítani újfajta tevékenységét. A könyvtárban folyó mikrogepes képzés nagy részét a könyvtárosok végzik, jelenleg átlagosan heti egy tanfolyamot tartanak. Egyes egyetemi oktatók maguk tanítják a mikrogepek használatát, de erre is a könyvtárban kerül sor. A mikrogepek megismertetése része az alkalmazott számítógéptudományi, közgazdasági, zenei és szociológiai képzésnek. Egyes szakok tantervében szerepelnek bizonyos tanfolyamok, például az angol, szociológia és kommunikáció szakos hallgatóknak meg kell tanulniuk a szövegszerkesztők használatát. Esetenként a hallgatókkal együtt oktatók is részt vesznek a tanfolyamokon. Vannak tanfolyamok, amelyekre a könyvtár minden olvasója jelentkezhet.

A könyvtárosok Apple és IBM alapozó és haladó tanfolyamokon elsősorban a szövegszerkesztő, fájl-